

მ რ ი

№ 2.

20 სექტემბერი 1909 წ.

ქვირეული საპოლიტიკო, სამეცნიერო და სალიტერატურო ჟურნალი

შინაარსი: საერთო ხელშეკრულება გლეხებსა და მემამულეებს შორის. — რუსთაველის ნეშტს, ვახუშტის ფეხებს, ბატონისა. — მინიატიურები. (გარეული ბატი) ნ. ლორთქიფანიძისა. — გაროზილი, მოთხრობა, ი. ელფთერძისა. — მელდია, — ლექსი ი. გრიშაშვილისა. — შინაური მიმოხილვა. ჩემს მუზას, ია ეკალაძისა. — თეატრი, B-ისა. — სიმღერა, ლექსი ი. მჭედლიშვილისა. — ქართულ სამართლის ისტორია, ი. ჯავახიშვილისა

საერთო ხელშეკრულება გლეხებსა და მემამულეებს შორის.

ჩვენს ცხოვრებაში არც ერთი საზოგადოებრივი ელემენტი იმდენ შევიწროებას არ განიცდის, რამდენსაც გლეხი. ის დღესაც უფლებო წევრია საზოგადოებისა. მას ბევრს სთხოვენ, ხოლო მკირდესაც არ უბრუნებენ. მოვალეობა უთვალავი აწევს, ხოლო ამ მოვალეობასთან სახსენებელიც არაა ის უფლება, რომელიც მას მიენიჭა და რომელიც დღეს თითქმის სრულიადაც მოსპობილა სხვა-და-სხვა ადმინისტრაციულ განკარგულებათა წყალობით. სამწუხაროდ, ზოგადი კანონია, რომ რამდენად ორგანიზმი დასუსტებულია, იმდენად მას ბევრი პარაზიტი ახვევია. ამ აზრის საუკეთესო ილუსტრაციას ჩვენი ცხოვრება იძლევა. სადაც მემამულე ძლიერი იყო, ფეოდალობას მაგრად ედგა ფეხი, იქ გლეხი მიწასთან გასწორებული იყო და ამიტომაც მისი გამყვლეფიც ბლომად მოპოვებოდა. შედარებით ძლიერი იყო ფეოდალობა ქართლში. და აი კიდევ ქართლშია ისეთი ჩარჩების ბუდეები, როგორცაა ცხინვალი, გორი, სურამი და სხვ. ქართლის სოფლებში უთვალავი ჩარჩია, რომელიც ხალხს დაუნდობლად სცარცავს. ტყუილად კი არ გაამგზავრა ქართლში საჩარჩოდ ნიქიერმა ბელეტრისტმა ლ. არდაზიანმა თავისი გმირი სოლომონ მეჯღანუაშვილი. ფეოდალობის სიძლიერემ გასტეხა წლში გლეხი და უფლებრივად ისე დაასუსტა, რომ არამც თუ იარაღით შემკული მოთარეშე ამილახვარი მისთვის საშიში შეიქმნა, არშინით შეიარაღებული მეჯღანუაშვილიც მისი ბატონი გახდა. გაიხსენეთ მეორე უკვე თანამედროვე ბელეტრისტის არბოელის მოთხრობა „ყოველის მხრიდან“, სადაც ბუნებისაგან განადგურებულ გლეხს კარზე მიადგებიან ერთი მხრიდან მღვდელი, ხოლო მეორე მხრიდან ჩარჩი ურია და სომეხი. ეს დაუძღურება ქართლში იქამდის მივიდა, რომ გლეხის განსაკუთრებული ტიპი შეიქმნა. ქართლელი გლეხი სულ სხვანაირად იცვამს, სხვანაირად დადის, სხვანაირად ცხოვრობს, ვიდრე მის გვერდით მცხოვრები ფეოდალი ან გუშინდელი

ჩარჩი, დღეს კი შემძლე სოცდაგარი. იმერეთში ფეოდალობა ისე ძლიერი არ იყო, ამიტომაც იქ განსხვავებაც არ არის ძლიერი. მაგრამ აი ძლიერი საჩხერის ფეოდალები და მათ თან ახლავან ჩარჩები, რომელნიც მეორე ტყავს აძრობენ გლეხს. ეს სწორედ ისეა, როგორც ბუნებაში. როცა ლომი სანადიროდ მიდის, უსათუოდ უკან მელია მისდევს, რომელიც იმის მოლოდინშია, რომ ლომი ნადირს იგდებს ხელში და მეც ნასუფრალი მერგებოა. ჩარჩი სხვა-და-სხვა გზით აძრობს ტყავს გლეხებს. სარგებლობს გლეხის გაკირვებით, როცა ამ უკანასკნელს არ შეუძლია გაისტუმროს მემამულე ან სახელმწიფო, ასესხებს ფულს და წინდაწინ ყიდულობს მოსავალს, რა საკვირველია, ჩალის ფასად. ჩარჩი იგირავებს წვრილ მესაკუთრის მამულს, თავნს უკვდავად ე. ი. ხელუხლებლად სტოვებს, ხოლო ნათავნში ყოველ წლობით მოსავალი მიაქვს. ამითაც არ კმაყოფილდება. რადგან გლეხს თავისი მამული არ ყოფნის, ამიტომ ის იძულებულია მიმართოს მემამულეს. აქაც შუაში ჩარჩი ჩამოდგება. ჩვენ შემთხვევა გვქონდა წელს გაზაფხულზე ბორჩალოში დავსწრებოდით ჩარჩების და გლეხების შეჯიბრებას. სხვათა შორის ამ შეჯიბრების დროს გამოირკვა, რომ მემამულის სიმპატია ჩარჩების მხარეს იყო, თუმცა გლეხები მემამულისთვის არა ნაკლებ სასარგებლო პირობებზე თანხმდებოდნენ. რასაკვირველია სოფლის ბობოლები ჩემად მოქმედებდნენ. გაიგეს გლეხებმა, თუ რა უბედურება მზადდებოდა მათთვის, აფრინეს კაცი მემამულესთან, რომელიც ტფილისში სცხოვრობდა, იმავე დროს მიმართეს თხოვნით შუამდგომლობისათვის მასრის უფროსს, მომრიგებელ შუამავალს, მაგრამ ბობოლებმა მაინც თავისი გაიჯანეს. რამდენადაც ვიცით, ეს მემამულე დღეს არჩეულია ერთს თავად-აზნაურობის თანამდებობაზე. რასაკვირველია, ჩვენ კარგად გვესმის, თუ რა ინტერესების წინააღმდეგობა არსებობს მუშა გლეხსა და მამულის გამცემ მესაკუთრის შორის. ამ წინააღმდეგობის გადაჭრა მხოლოდ იმით შეიძლება, რომ მამული მის დამუშევრებელს დაესაკუთროს. მაგრამ სანამ ეს საკითხი საკითხად რჩება, მანამდის მემამულენი როგორც

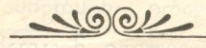
მათი ინტერესებისათვის, ისე საქვეყნო ინტერესებისათვის ვალდებულნი არიან მეტი ყურადღება მიაქციონ გლეხებს და იქ არ გაამწვავონ საქმე, სადაც ამას გარემოება არ მოითხოვს. გაიხსენეთ გლეხთა მოძრაობა ჩვენში. სადაც გლეხი უფრო დაჩაგული იყო, სადაც მემამულე მას ნაკლებ უწევდა ანგარიშს, იქ მოძრაობამ უფრო სასტიკი და ხშირად პირდაპირ ბარბაროსული ხასიათი მიიღო. და თუ ის აზრი მართალია, რომ რასაც დასთესავ, იმასვე მოიპოვო, მაშინ იძულებული ვიქნებით აღვიაროთ, რომ ნიადაგი მოპირდაპირეთა გაწიწმატებას და დაუნდობლობას თვით მოწინააღმდეგე მხარეებმა მოამზადეს, და მათში პირველები იყვნენ მემამულენი. მას შემდეგ, რაც საზოგადოება არსებობს, ინტერესთა წინააღმდეგობაც არსებობს. მაგრამ ეს კი არ ნიშნავს, რომ დღეს ძლიერს არ უნდა ესმოდეს მის მიერ დამონებულის გაქირვება, გმინვა; ეს კი არ ნიშნავს, რომ გაბატონებული კიდევ უფრო აძლიერებდეს, სასტიკ სახეს აძლევდეს თავის ბატონობას, პირ იქით მისი ინტერესი მოითხოვს, თუ პირბადეს არ ჩამოათარებს არსებულ ურთიერთობას, ისე მაინც უნდა დაიჭიროს თავი, რომ თავის საქმეც გაიკეთოს და არც თავის მოპირდაპირეს თავისთვის უსარგებლოდ სული შეუწუხოს. თუ ასეთი შეხედულობის იქნება მემამულე, მაშინ, ცხადია, ის ყოველ უწინარეს ეცდება საქმე პირდაპირ გლეხებთან დაიჭიროს და ისედაც ეკონომიურად დამონებულს ზედმეტი ტვირთი არ დააკისროს. საჭიროა, რომ ამ შეხედულებას დაადგეს მთელი წოდება თავად-აზნაურობისა, რომელსაც თავისი ორგანიზაცია აქვს და მაშ შეძლება აქვს რაოდენადმე მაინც ცხოვრებაში თავისი პოლიტიკა აწარმოოს. მეორე მხრით არც ის მოაჩილებია შესაწყნარებელი, რომელსაც გლეხი ხშირად მის მყვლეფავის წინაშე იჩენს, და როგორც გესლიან გველს პირში უვარდება მის მიერ მოხიბლული ჩიტი, ისე ყოველივე გამველს და გამოველს თავს აცარძვიებს. მართალია ფულაანს და შეძლებულს მხარს უჭერენ ისინი, ვისაც ძალა ხელში აქვს და ამნაირად მათ თარეშობას ამართლებენ, მაგრამ თუ სოფელში მეტი შეგნება და ერთმანეთის გატანა იქნება, ვერც ერთი იმისთანა ვაჟბატონი, რომელიც სოფლის წინააღმდეგ მიდის, სოფელს სჩაგრავს, ამ სოფელში ფეხს ვერ გაადგამს, ვერ გაბედავს სოფლის წინააღმდეგ წასვლას. მაშინ კი სოფლისთვისაც ადვილი იქნება პირდაპირ მემამულესთან დაიჭიროს საქმე და არ აძლიოს ზედმეტი გადასახადი შუა კაცს, ის გადასახადი, რომელიც ხშირად გაცილებით სჭარბობს მემამულის მიერ მიღებულ იჯარას.

რუსთაველის ნეშტს.

მოსანო საქართველოსავ,
წამოიხედე ზეზედა,
იხილე შენი სამშობლო,
მიმოიარე მზეზედა.
შენი ერისა ჯაბუკნი
გიაშობრებენ ხელზედა:
მართლდება შენი ნათქვამი
ათასზე, განა ერთზედა,—
თავისუფლდება მონები,
შენ გულის რომ გქირდა წყლულადა;
ნებვთა და ვარდაც ლამის რომ
მზე მოეფინოს სწორადა...
ალარ ვართ გუშინდელიები,
ვიქცევნი ერთი-ორადა.
წამოგვეზარდენ ჯაბუკნი,
ჰნახო, სცნობ არწივ-ქორადა!
თავს სწირვენ ნესტანისათვის
ტარიელივით ლომადა...
და ივერიის დიდებას
ხალხს აუბნებენ შორადა.
აღვსდევით, ცამდე ავმაღლდით
ნათქვამნი ჩასაქოლადა.
თუ არ წამოხვალ, მანდ მოვლენ,—
დღემდის ბევრებსაც ჰნახავდი.
ვიცი, რომ გიამებოდა,
გულს ვარდად დაისახავდი
სახესა ვაჟკაცებისას.
მიიღე როგორც შვილები
თავ-დადებულნი ქვეყნისთვის,
შენის სამშობლოს გმირები.
აკურთხე შენის მარჯვენით
ეგ მარგილიტის დილები,
სამშობლოს მკერდით აქრილნი,
მისთვის დამწვარი ცვილები...

ვაჟა-ფშაველა

ერის უფლება.

II.

აქას ვიტყვით იმ ძველ დროზედ, როდესაც ხალხთა შორის ერთობა ან დაჯგუფება სჯულსჯელს და სხვა ნიადაგზედ ვითარდებოდა, ვიდრე წმინდა კრძალვულ შეგნებაზედ. თუმცა კი ჭეშმარიტებას, რომ ყოველ ისტორიულ ეპოქაში, როცა რომელიმე ერთი მიაღწევდა ხელმე განვითარებულ ინდივიდუალობას და თვით-შეგნებას, ყოველთვის სტადიულობა ან უფრო განუტყობი-

ბინა თავისი ეროვნული შეგნება, მოქმედება და ძლიერება, ან და განთავისუფლების თავი სხვა ერის ბატონობისაგან, თუ იგი დაზურბილი იყო და უცხო სთელავდა ფეხით მისს სამშობლო მიწა-წყალსა. ზღვრულანდა საუკეთესო მაგალითის ასეთის განთავისუფლების; მან დააღწია თავი ესპანის იმპერიის ბატონობას და ისე გაძლიერდა, რომ თვითონ დააარსა ძლიერი საგვარო იმპერია მეთექვსმეტე საუკუნეში, — ისეთი ძლიერი, რომ მხოლოდ ინგლისს შეეძლო მისი მეტოქეობა და დამარცხება. მაგრამ მიუხედავად ამისა იგი მაინც თავისუფალი, ძლიერი, კულტურული და თავმოყვარე ერად დარჩა და დღესაც არის. მიუგობრუნდეთ მეტწილად საუკუნეს.

ნახალაქის ომებმა ისე აწივ-დაწივ ევროპის ბოლიტიკური რუქა, ნახალაქის წაღლი მთელი ქვეყნის დამარცხებისას ისეთი ძლიერი იყო და თითქმის ადვილად აღსასრულელი მისი სამხედრო გენიოსობის წყალობით, რომ ერთი თავისუფლება-გი არა, სახელმწიფოებსაც ბოლო ეღებოდათ. ევროპა დაემარცხა ნახალაქის, რომელსაც არა სწამდა არც ერების თავისუფლება და არც სახელმწიფოთა უფლებანი, — მას მხოლოდ თავისი საკუთარი და საფრანგეთის ჰეგემონია სწუროდა, მათი უფლებანი სწამდა და არ იცოდა, რომ ეს მეტწილად საუკუნეში შეუძლებელი იყო. ვერაფრითა გენიოსობა ერთი აღმანისა, ვერაფრითა სიძლიერე ერთი სახელმწიფოსა ვერ ათქმევინებდა უარს გარე სახელმწიფოებს და გარე ერებს თავიანთ თავისუფლებასაც და უფლებებსაც.

ყოველივეს საზღვარი აქვს და ნახალაქის ბატონობასაც დაედა საზღვარი. მთელი ევროპა შეერთდა მასთან საბრძოლველად, რომ ბოლოს და ბოლოს ბოლო მოეღო ამ საშინელი ძალის თარეშისათვის, რომ მშვიდობიანობა დემოკრატებისა არეულ-დარეულ ევროპაში, აღედგინა უფლებანი გალახულ სახელმწიფოთა. ხოლო, რასაკვირველია, მოკავშირე სახელმწიფოებს თქვამდა: არ მისვლიათ საზოგადოდ ერის უფლებათა წამოგრაბება. ზიარით, — ნახალაქის ბატონობის მოსხობის შემდეგ თვითონვე უარ-ჰყვეს ერთი უფლებანი და აღიარეს თავიანთი სახელმწიფოებრივნი, სდევნიდენ ვიდრე თავისუფლებისათვის მებრძოლ ერებსა. ამ უკანასკნელებმა თვითონვე წამოაყენეს თავიანთი უფლებანი. — მაგრამ ერთი ბატონობის მოსხობის სურვილი სახელმწიფოთა მხრივ მაინც გამოჩენა იყო სხვა და სხვა დიდ ერთი უფლებისა, რომელიც შელანეს ფრანგებმა და ნახალაქისმა.

შომონის ხელ-შეკრულებასში, 1814 წ. 1 მარტს, რადესაც ავსტრიამ, ინგლისმა, პრუსიამ და რუსეთმა გადაწყვიტეს საერთო ძალით ეომნათ საფრანგეთთან, — ზიარით სწევია: „სახელმწიფოთა ურთი-ერთს ზი-

რობას უღებენ, თუ საფრანგეთმა არ მიიღო ზიარობანი მშვიდობიანობისა, იმდრონ ყოველივე საშუალება საერთო ძალით და თანხმობით ომის განსაგრძობად. რომ როგორც თავიანთთვის, ისე მთელი ევროპისათვის მოხდებოდა საყოველთაო მშვიდობიანობა, რომელმაც მოარყველობა უნდა გაუწიოს ყველა ერის თავისუფლებასა“.

ამგვარად დაიბადა ევროპის თანხმობა, „კონგრესტი“, რომელიც შემდეგ მეტოქეობის განმტკიცება ვენის კონგრესტად 1815 წ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რომ ამ კონგრესტმა ზიარველადვე აღიარა „თავისუფლება ყველა ერისა“, საერთო მშვიდობიანობის მოარყველობის ქვეშ, მას არა სწამდა ნამდვილად ერის თავისუფლება, არამედ თავისუფლება და ხელ-უხლებლობა სახელმწიფოთა, ისიც დიდ სახელმწიფოთა. მაღე ეს ბატონობა კონგრესტისა ისეთ რეაქციონერ ძალად გადაიქცა, ისეთ უარყოფილად ერთი უფლებისა და დამოუკიდებლობისა, აგრეთვე ისეთ მტრად ყოველ შინაგან რევოლუციისა, რომ მთელი ევროპა გრძობდა მის სუსს ნახალაქის ბატონობასაც უფრო მწვავედ.

ორღანდა ისევ ისუთებოდა ინგლისის კლანჭებში, ზოლონეთი განაწილებული იყო და ეს დიდი კულტურული ერთი, ერთად ერთი მთელ სლავიანებში, სამ ბატონობას განიცდიდა ერთი მაგიერ. ამხალეთი ძლიერი იყო, იგი არც საერთაშორისო უფლების სფეროში შედიოდა, და ბატონობდა განუსაზღვრელად, მცერუნად ბალკანეთის სლავიანებსაც, ბერძნებსაც, რუმინელებსაც, ეგვიპტელებსაც და სხვებსაც. ისპანიის მონარხია ამერიკის კოლონიებს, უკვე დაზრდილ და დამთავრებულ ერებს, ჰხუთავდა. მონობაც არ მოსხობილიყო ჯერ; — ამერიკაში შავ-კანიანების უიღვა-გაუიღვა მონებდ ძვალსა და რბილში გამჯდარი ჩვეულება იყო; — მონები სამხრეთ შტატებში უბრლო ზირუტევება ივენენ ზღან-ტარების დასამუშავებლად. უნგრეთი ავსტრიის ბატონობას და სლავიანების მტრობას განიცდიდა, განაწილებული და დაქსაქსული იტალია ავსტრიის ქუსლით ითელებოდა, გერმანიის არ იყო შეერთებული და სხვა.

აი, ამ ერთი ბრძოლის მაგალითებით არის სავსე მთელი მეტწილად საუკუნე, ეს ბრძოლა ერთი დიდი მხარე მისი ისტორიისა ეს არის ბრძოლა ერთი, ერის უფლებისა დიდ სახელმწიფოთა და მათ უფლებათა წინააღმდეგ.

უზიარველეს ყოველისა ისპანიის კოლონიების ემანსიპანია დაიწყო. ჩრდილო-ამერიკელებმა უკვე განთავისუფლეს თავი ინგლისის ბატონობისაგან და დაიარსეს თავიანთი რესპუბლიკა, — ჯერი ესლას სამხრეთ ამერიკელებსაც იყო მიმდგარი.

ისპანიის მონარხია ისედაც დასუსტებული იყო განსაკუთრებით ინგლისის მეტოქეობით ვაჭრობაში და

კლანიზაციაში. ნახლევის შესვლა კიდევ უფრო დასუსტა იგი და მთელი ენკობა ამ შემოსეულ მტრისგან განთავისუფლებას უნდებოდა.

ამერიკის კლანიებიც უკვე გაიზარდნენ. ადგილობრივ მცხოვრებლებთან შეკვეთით მათ თათქმის სახლი ტიპის ერები შექმნეს. დრომაც მათმა განთავისუფლებისამ მოაღწია და ზირველად 1810 წელში ბუენოს-აირესში, კარაკასში და მექსიკაში დაიწყო ნამდვილი ჯიხუბი. აქედან იწყება ჯიხუბი მთელ სამხრეთ ამერიკაში, სადაც ვინ იცის რა ღვიზითა და რა იდეალის ხსენებით არ იწყებოდა რევოლუცია, მაგრამ ბოლოს დროს უველას გაიტაცებდა ხოლმე ერთი დიდი აზრი, — სრული ჩამოშორება ესპანიის მონარქიისგან და დასრულება საკუთარ სახელმწიფოთა. ამ მოძრაობიდან გამომდინარე თანამედროვე რესპუბლიკები სამხეთ ამერიკისა.

ჯიხუბი მექსიკა, კვიტო, კარაკასი, არგენტინის რევოლუციონერებს უკვე ჩამოღებულ წლის შემდეგ მთელი არგენტინის ტერიტორია სელში ეჭირათ და ისპანელების ბატონობა მისხვეს. ამ რევოლუციონერებში იყო ბოლივარი, რომელმაც ჩამოღებულმა დასამარცხა ესპანელები, შევიდა კარაკასში 1813 წელს. მან ბევრ ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა, ბევრჯერ დამარცხდა ხოლმე, მაგრამ გულს არ იტეხდა. ბოლოს, 1816 წელს, ვენეცუელაში მონებოც კი აჯიხუბი, დაზვიადდა რა მონობის მისხობასა. აქედან იღებს ეს მოძრაობა ნამდვილ რევოლუციონერულ ხასიათს; რევოლუციონერები უკვე მოსდებოდა სამხრეთ ამერიკის უველას ქვეყნებს, — ჩილის, გრენადის მთებსა, ეკვადორსა, პერუსს და სხვა მხარეებს, სადაც ბოლივარი თავისებურ გზით იხენდა.

1824 წელს, სამხრეთი ამერიკა უკვე თავისუფალი იყო. ზანამაში კონგრესიც კი გამართა ბოლივარმა სახლ რესპუბლიკათა შესაკრებლად, მაგრამ შეერთება შეუძლებელი შექმნა. დაჩნენ დამოუკიდებელი რესპუბლიკები, რომლებიც შემდეგ მიიღო საერთაშორისო სამართალმა თავის მფარველობის ქვეშ, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოები.

ამავე დროს ზოტოკალელებისგან განთავისუფლდა ბრაზილია, რომელმაც რეგენტი დონ-პედრო ბრავანცელი იმპერატორად აირჩია 1822 წელს. შემდეგ ბრაზილიაშიც გაუქმდა მონარქია და მიიღო რესპუბლიკის ფორმა მზგავსად დანარჩენ ამერიკულ რესპუბლიკათა.

ვენის კონგრესზე 1815 წელს ბერძნებმა თხოვნით მიმართეს დიპლომატებს მიიღოთ საბერძნეთი სახელმწიფოთა მფარველობის ქვეშ, მაგრამ უურადლება არ მიაქციათ თავისთავის იმედით დაჩნით ბერძნებს. სამაქციელ ფაშებისგან განადგურებული იყო მთელი საბერძნეთი. მთელი საბერძნეთის მიწებით სულ სამაქციები სარგებ-

ლობდნენ. ბერძენი ნამდვილი მონა იყო სამაქცილი. — 1821 წელს ბერძნული ცდა იყო ბერძენთა ჯიხუბის რუმინიაში აღქმანდრე იზსილანტის მეთაურობით. მაგრამ რუმინიაში ეს ჯიხუბი დამარცხდა. მარკიაში დაიწყო ჯიხუბი. ბერძნებმა მისხვეს სამაქციის ფლოტი. აიღეს ათინა 1821 წელს. მიიღეს, მფარველობა და სხვა გმირები თავიანთ წირულად იბრძოდნენ. 1825 წ. იბრძომ ფაშამ მთელი მარკია განადგურა, მაგრამ ბერძენთა გმირობამ და თავიანთწირულობამ და სამაქციის სიძულვილმა აიძულა ევროპა მიშველებოდა ზარარეკსს. მათ მოაშორეს ბერძნებს თავიანთ სამაქციები, განადგურეს რა იბრძომ ფაშის ფლოტი ფრანგებმა, ინგლისელებმა და რუსებმა 1827 წელს. სამაქციეთა 1829 წელს უკვე აღიარა საბერძნეთის დამოუკიდებლობა.

ამავე დროს, 1830 წელს ზოლონეთში იწყება ჯიხუბი, იმარჯვებენ რუსებზე, მაგრამ 1831 წელს ზოლონეთი სრულიად მარცხდება და ხდება მისხვერძლად გამარჯვებულთა საშინელ შურისძიებისა. აქ გამოჩნდა, თუ როგორ აღიარებდა „უველა ერის უფლებას“, ერთი იმ დიდ სახელმწიფოთაგანი, რომელმაც „კონტრეტი“ დაასრულა 1814—15 წლ.

ეს თითქმის ნიშანი იყო ევროპის ერთა ჯიხუბისა სწორად იმ დიდ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ, რომელნიც ქადაგდებდნენ აღიარებდნენ უველას ერის თანასწორობას და თავისუფლებას. ნამდვილად კი რევიოლუციონერებს უბრძოლა სახუქრებსავით ანაწილებდნენ და საზოგადოებათა შიგნით ამოკიდებდნენ იმ რევიოლუციონერ ტახტს, რომლის დამოუკიდებელიც მეტოქრნისი იყო.

იტალიამ მახვილი აიღო. დაიწყო ჯიხუბი მილანში. ბოლივარში და სხვა ქალაქებში 1831 წელს. თვით ზაროშიც დაიწყო რევოლუცია.

ამავე დროს ეგვიპტის არაბები სრულიად განთავისუფლებას. მექიელ აღი მარცხებს სამაქციებს 1832 წელს და 1839 წელს. ეგვიპტე თავისუფლდება. საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ სულთანის სუვერენიტეტს აღიარებს ეგვიპტეზე.

იტალიაში ისევ გრძელდება ბრძოლა. მძინი საუკეთესო გმირობა ამ ეროვნულ რევოლუციონისა. 1843—45 წელს მთელი იტალია ჯიხუბის ციხელშია გახვეული. 1848 წ. მილანის ჯიხუბი. ნაპოლეონები და ტოსკანელები კონსტიტუციის ზოლონობენ ბრძოლით.

1848 წლის რევოლუციამ მთელი ევროპა შეანძლია. საფრანგეთში მას რესპუბლიკანური და ბოლოს სოციალისტური ხასიათი ჰქმნდა, კერძანიაში დემოკრატიული და ეროვნული. აქედან იწყება კერძანის ეროვნული გაერთიანება. თვით პრუსიაში დემოკრატია იმარჯვებს. იმპერატორი ძველი იმპერიისა შეშინებული

გარბის. შესდგა ფრანგურტის ზარღამენტი, სტდა-
 ლობენ შთელი გერმანიის ერი შეაერთონ, ერი, რძეჲ-
 სან ჭქანდა ერთობა ტერიტორიალურ-გეოგრაფიული,
 კულტურული, სულიერი, მხლელად პოლიტიკური ერ-
 თობა აკლდა. 1849 წელს ზრუსიის შეფეს გერმანიის
 იმპერატორად ირჩევნ, მაგრამ უარს აძობეს.

ამავე დროს სლავიანებიც იდვიძებენ. 1848 წელს
 ზრავაში ხეხები სდგებიან, ზრუსიაში პოლანელები.
 სხვა სლავიანები უნგრელების წინააღმდეგ იბრძვიან.
 ამით სარკებლბეს ავსტრია უნგრელების დასამარცხებ-
 ლად და ამარცხებს შათ კიდევ. 1849 წელს რუსეთი
 ესძარება ავსტრიაელებს უნგრეთის წინააღმდეგ და შეერ-
 თებული ძალით ამარცხებენ მას. აქ შეროდ გამოიჩი-
 ნეს რუსეთის და ავსტრიაში, კონცერტის წევრებმა, თუ
 რგორ ესძლათ შათ „ერთა თავისუფლება“. — უნგრეთი
 ბოლოს და ბოლოს შინაგანად შინც დამოუკიდებლად
 რება, ავსტრიასთან სწორი უფლებით შოსილი.

იტალიაში ისევ ბრძოლას; შილანი ამარცხებს ავ-
 სტრიაელებს, მაგრამ ავსტრიაელი ლენკალი რადეკო
 ისევ იტერს შილანს. სხვაგან იფეთქებს სამაგიეროდ
 რეკლიუტია, — ფლანდრიაში. 1849 წელს თვით
 რძეში აცხადებენ რესპუბლიკას, მაგრამ ფრანგები ეს-
 ძარებიან შაშს და იტერენ რძესა.

შთელი ეგრძა ამგვანად ბრძოლის ტეცხლშია გა-
 სკეული.

1848—1849 წლ. საფრანგეთი იბრძვის რესპუ-
 ბლიკისთვის და სოციალიზმისთვის, გერმანია ერ-
 ვნულ გაერთიანებისთვის და დემოკრატიისთვის, იტა-
 ლია, უნგრეთი, პოლანეთი და სხვანი ერავნულ და-
 მოუკიდებლობისთვის და ერთობისთვის. განსაკუთრე-
 ბით ეს ერავნული ბრძოლა აწუღდებულებს ეგრძის
 ხალხებს. ეგრძის კონცერტიც უდონა ამ სერთო
 მოძრაობის წინაშე. თუ წინად ამ კონცერტის სულის
 ხამდებელი რეაქციონერები განთავისუფლებულ ამერიკის
 რესპუბლიკების კვლავ დამონებს სტდილობდნენ,
 ესზანიის მონარხიის ფერხთა ქვეშე შათ სელახლა გა-
 თეფასა, ესლა თვით ეგრძისშიაც ვედარ იმერჩილებენ
 აჯანყებულ ხალხებს. გაბათილდა შათი პრინციპი — რ-
 გორც ესლა არიან სსხელმწიფონი და შათი ტერიტო-
 რიები, ისე უნდა დარჩეთ უკუნიითი უკუნიამდე, — ეს
 არის ჩვენი მიზანი! ნაცვლად ამისა — ეგრძის პო-
 ლიტიკური რქა მთლად ერთიანად იცვლებოდა!

მაგრამ ერთი რამ ნაკლი ემჩნეოდა ეველა ერს,
 რძელიც ეტრფოდა თავისუფლებასა და დამოუკიდებ-
 ლობას: მხლელად თავისთვის სწადლათ თავისუფლება,
 შათთვის კი, ვინც ამ განთავისუფლებულ ერთა სსხელ-
 რებში რჩებოდნენ, — სხვა ერთათვის ეს თავისუფლება
 არა სწამდათ. პოლანეთი რუსინებს მონებსავით უუერებდა
 და ესლაც უუერებს, გერმანელი დანელის და პოლანე-

ლის უფლებას ზატეის არა სტედა, უნგრელი სლავ-
 ვიანებს ვერ ეპერობოდა სიმშატეოდ. ეს იმას ამტკი-
 ცებს, რძე თუძა ერავნულმა იდეამ გაიდვიდა, თუძა
 ერის უფლება აღიარებული იყო, მაგრამ სსხლებით ჯერ
 კიდევ არა, ჯერ კიდევ ვერ მიედწათ ერთა ნამდვილ
 სწორუფლებიანობის იდეამდის. თვით ინტერნაციონა-
 ლის დაარსების დროსაც კი ვერ აღიარეს სსხლებით ეს
 ნამდვილი უფლება ერისა და ვერც შეიგნებს ერავნუ-
 ლი იდეა სინამდვილითა და სისწორითა.

1850—60 წლები ისე გავიდნენ, რძე ეს დსწ-
 ეებული დიდი ბრძოლა არ დამთავრებულა. რეაქციის
 სუსხი ძლიერი იყო. არც გერმანია და არც იტალია
 არ იყო ჯერ გაერთიანებული. საფრანგეთში ნაპოლენ
 შესამებ რესპუბლიკა დათრუნა და იმპერია გამოაცხადა
 1853 წელს. 1854—55 წლ. ინგლისი და საფრანგეთი
 რუსეთს ებრძვიან და 1856 წელს კი ინგლისი ჩინეთს
 ეომება, რძე თავისი ეკონომიური ბატონობა განამტკი-
 ცოს უნხე ერის ნიადაგზედ.

1859 წელს ისევ იწეება ბრძოლა თავისუფლები-
 სთვის, — ბრძოლა მონა ნეგროთა განსთავისუფლებლად.
 1860 წლიდან ეგრძისშიაც ახალის ძალით იფეთქებს
 ბრძოლა ერთა თავისუფლებისთვის.

საფრანგეთის ცდა მონების განთავისუფლებისთვის
 მხდა 1792 წელს, დანელებისა — 1803 წელს. შემ-
 დევ ინგლისმა განთავისუფლდა 1808 წელს. მთავრ-
 ბამ აღერძლა ამერიკის ზღანტაციებისთვის. ნეგრების
 გაიდვა. 1830 წელს განთავისუფლეს ეველა სსხელმ-
 წიფო მონები. 1833 წელს გამოსტეს სსეკვლთაო
 აქტი მონათა განთავისუფლებისა. ამ მაგალითს სხვა
 ეგრძიელმა სსხელმწიფებმაც მიგბძეს. ამერიკის სსმ-
 სრეთ შტატებში კი რჩებოდა ისევ მონობა ნეგრე-
 ბისა.

1848 წელს აფრიკაში განთავისუფლებულ ნეგრ-
 თა რესპუბლიკა ლიბერია კი დაარსდა, რძელიც და-
 მოუკიდებლად აღიარეს ეველა სსხელმწიფობაში ამერი-
 კის გარდა, ისეთი ზიზდი ჭქანდა ამ უკანასკნელს
 მონებისადმი, და აბა იქ სსეკუთარ მონებს რგორც გან-
 თავისუფლებდნენ.

მაგრამ მთელი ქვეყანა აჯანყდა ნეგროთა მონობის
 წინააღმდეგ. აღელვდა ეგრძიელთა აზრი, ჩრდილო
 შტატების აზრიც. — იქ გადასასლებულ ეგრძიელთა,
 რძელთაც თავისუფალი მუშაობა უნდოდათ, და არა
 მონური შრომა და მასთან კონეკუნერია. 1859 წელს
 თავისუფალი ამერიკელი ჯონ ბრანჩი თავისი შვილები-
 თა და შეკობრებით აჯანყდა, მაგრამ ნეგრების მას დი-
 დი დახმარება ვერ გაუწიეს, იგი დამარცხდა და ჩამოხ-
 ჩობილ იქმნა გამარჯვებულთაგან.

1861 წელს უკვე მომწიფებული იყო სსხეგად-
 ებრივი აზრი რმისთვის, შტრობამ ჩრდილო და სსმ-

ხრეთ შტატთა შორის იმატა, და მათ შირდაშირ ომი გამოუცხადეს ერთმანეთსა. ჯერ სამხრეთელები სჯობნიდნენ, მაგრამ ბრძოლაში ოთხ წელაწადს გასტანა, 1865 წელადის, და ჩრდილოეთელები გამოვიდნენ გამარჯვებულნი ამ ბრძოლიდან: ნეკრები განათავისუფლეს. თვით შეერთებული შტატები გაერთიანდნენ ამ ბრძოლის შემდეგ. მთელი ამერიკაც დამოუკიდებელი შეიქმნა ევროპისაგან. ზრეხილენტი მონროეს 1823 წლის განცხადება, — ამერიკიდან ამერიკა დამოუკიდებელია ევროპისაგანა, — გამართლდა.

ამავე დროს იტალია განაგრძობს ბრძოლას. გარბაღლი ზირველი ერთეული გმირია. 1860 წელს იგი იპურებს ორივე სიცილიას.

1863 წელს კვლავ სდგება ზოლონეთი, ამარცხებს რუსეთს და აცხადებს დროებით მთავრობას, მაგრამ მალე თვითონ მარცხდება.

გერმანია და იტალია თითქმის ერთსა და იმავე მდგომარეობაში იყვნენ გაერთიანების სურვილის მხრით. ამისათვის მათ მთავრად კავშირი, რომ ორი სახელმწიფო, რომელიც მათ ხელს უშლიდა, დაემარცხებინათ. ეს ორი სახელმწიფო იყო ავსტრია და საფრანგეთი. ავსტრიას მათ ომი გამოუცხადეს 1860 წელს. ზრუსისამ ავსტრია საშინლად დაამარცხა. ამის შემდეგ თავის თავად ხდება გაერთიანება გერმანიისა. შემდეგ ზრუსისა ამარცხებს საფრანგეთს 1870 წელს, ამით სარგებლობს იტალია და შედის სატასტო ქალაქ რომში, საიდანაც მალე გადის საფრანგეთის ჯარი. ამის შემდეგ იტალიის გაერთიანება ბუნებრივად მოხდა და დაარსდა ევროპაში ორი დიდი სახელმწიფო, — თავამდროვე გერმანიის იმპერია და იტალიის სახელმწიფო, რომელიც შემდეგ დიდ სახელმწიფოთა რიცხვებში შევიდა. — სრული გაერთიანება მაინც არ რგებიათ წილად იტალიელებსა და გერმანელებს: უკანასკნელებს აკლიათ ავსტრიელი გერმანელები, ზირველებსაც ავსტრიის იტალიელები. დროთა ვითარებაში აღბად ესენიც თავიანთ ბუნებრივ სახელმწიფოებს დაუბრუნდებიან.

ამასთან ერთად ვითარდება ევროპაში მისწრაფება შინაგან საზოგადოებრივ გარდაქმნისადმი. 1864 წელს არსდება ინტერნაციონალი, ანუ საერთაშორისო კავშირი მუშათა, რომ სოციალიზმის წესზედ გარდაქმნან მთელი წარმოება და განაწილება სიმდიდრისა უგულა ერებმა. როდესაც ზარბის ალფა შემოარტყეს ზრუსიელებმა, ზარბიელები თვითონ იცაგდნენ სატასტო ქალაქსა და სამშობლს, დამარცხებული მთავრობა კი გაიქცა. 1871. 18 მარტს ცხადდება ზარბის კომუნა, მაგრამ ფრანგებივე იბრძვიან მის წინააღმდეგ. ტიერის მთავრობა ამარცხებს კომუნას. ისპანიაში 1873 წელს ფედერალისტური მოძრაობაა. რესპუბლიკას აცხადებენ, მაგრამ მარცხდებიან. საფრანგეთში კი, მიუხედავად კომუნის

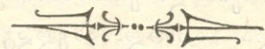
საშინელი დამარცხებისა და ზარბში 30,000 ადამიანის გაყვებისა, ცხადდება მესამე რესპუბლიკა 1875 წელს.

როგორც ინტერნაციონალი, ისე მთელი მოძრაობა, რომელიც შეკავშირებულია მასთან, ზრინციზიალურათ მაინც ორი სახისაა: თუ ერთის მხრით ხალხები იბრძვიან შინაგან თავისუფლების მოსაზრებულად, მეორეს მხრით ერთა უფლება, როგორც სწორ-უფლებიან ინდივიდთა, თუმცა აღიარებული არ არის, — მაგრამ მაინც ურადდებას აქცევენ დახატულ ერებს, როგორც მკალთად იტალიელებსა, ზოლონელებსა და სხვათა. ბაკუნინის მოქმედება გამომხატველია ამ ორჭოფი მდგომარეობისა. ზირველი მიზანი ინტერნაციონალისა მაინც სოციალიზმია და არა ერთეულები.

დასასრულად, არც ბაკუნეთის სლავიანებისა და რუმინების ეძინათ. ისინი მუდამ ებრძოდნენ ოსმალებსა. 1875 წელს სერბები აჯანყდნენ ბერტეგოვინაში. 1876 წელს ხამდვილი ომი სერბებსა და ოსმალებს შორის. რუსეთი ომს უცხადებს ოსმალებს 1877 წელს. ამით სარგებლობენ სერბები, ბოლგარები, რუმინები. რუსეთი ამარცხებს ოსმალებს და 1878 წ. სან-სტეფანოში ზავი ჩამოფარდება. იმავე წელს შეიკრიბება ბერლინის კონგრესი, რომელიც ძლიერ ასხვავებებს ზავის ზირბობას, მაგრამ მაინც ანთავისუფლებს სერბიასა, ბოლგარიას, რუმინიას, აგრეთვე სომხებს აძლევს გარანტიას ოსმალებისაგან ყვეტის წინააღმდეგ, თუმცა ეს დაზარება არსოდეს არ ყოფილა ოსმალთაგან აღიარებული.

Baton.

(შემდეგი იქნება)

მ ი ნ ი ა ტ ი უ რ ე ბ ი.

II.

გარეული ბატი.

ძღვნიად და საჩუქრად სახელ-განთქმულ სოფლის მებატონეს ლარიბ აზნაურისაგან მოუვიდა გარეული ბატი.

ბავშვები გახარებულნი იყვნენ ახალის სანახაობით. მსახურნი სწეწდნენ ლამაზ ფრთებს ამაყ ფრინველს.

დიდხანს ეშინოდათ, გარეულია და არ გაგვიფრინდესო, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს შეამჩნიეს, რომ ამპარტავანი ტყის მცხოვრები, როცა ქათმებს გადუყრიდნენ საკენკს, შემობრუნდებოდა და თუმცა წყნარად, მედიდურად, მაინც აიღებდა ორ-სამს სიმიდის მარცვალს.

ბატონმა ბრძანება გასცა ფრთებს ნულარ

სწევთ, მე თვითონ მჭირდებაო. მსახურნი ჩუმ-ჩუმად თავისას არ იშლიდენ, მაგრამ სიჩქარეში და შიშში ვეღარ ასწრებდენ სრულიად გაეპტყვნათ დაჯაბნებული ბატი.

ბატს ფრთები ეზრდებოდა, უძლიერდებოდა. თუკი სადმე იხელთებდენ ღამის წყვილიაღში, გამოგლეჯდენ ფრთას, მაგრამ ფრთები მაინც უმაგრდებოდა. ბატს სინჯავდა თავის ძალას და გულნაკლული ფიქრობდა: გავფრინდე, არა, იმდენი ძალა არა მაქვს, სუსტად ვარ ეს ტიალი, ან ქორს დამადევნებენ, ან ტყვიას... ერთ ორ თვეს რომ შემაციდოდენ, ხელს არ მახლებდენ, — ფრთები დამეზრდებოდა, მაშინ არაფერი გამიჭირდებოდა.

ბატი ეხლა ხერხიანად ემალებოდა, ვინც კი მიუახლოვდებოდა გასაბტყვენელად, მაგრამ ეზოს მაინც არ შორდებოდა.

ეზოში ისმოდა ძაღლების ყეფა, ბაზიერთა წრუბუნნი, ბუკის ხმა... ბატს ეშინოდა, რიდი ჰქონდა.

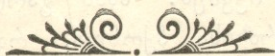
ერთ დღეს არა ჩვეულებრივი ალიაქოთი ატყდა: მებატონე სანადიროდ წაბრძანდა. ცხენების ფრუტუნის, ძაღლების ყეფის, მათრახების ტაკ-ტაკუტის შემდეგ დაურღვეველი სიჩუმე ჩამოვარდა, სანამ შორიდან არ მოისმა საყვირის ხმა, თოფის ბათქა-ბუთქი, ყეფა და ყიჟინი.

„შორს არიან, გაიფიქრა ბატმა“, და ფრთა ფრთას შემოკრა. გადაჩვეულს გაუძნელდა ფრენა, მაგრამ ხორცის დაუძლურება თავისუფლების სურვილმა სძლია. გულის ფანცქალით, ფრთა-დამტვრეული ბატი ჩავარდა სადღაც ძიგვეში, მაგრამ თავისუფალი და მოხარული. მალე ტოლი ჰპოვა; ბუდე თავისი, მხოლოდ მისი, მისგან აშენებული, რბილი, თბილი, მის გემოზე გამოჭრილი ბუდე მონახა; სურვილისამებრ შეაკეთა დაძველებული საყვარელი ბუდე, და თუ საბატეში ვინმე არის, ისიც არის და სცხოვრობს.

როცა მონები და ყმები სახელ-განთქმულის სოფლის მებატონისა შეიყრებიან, სულ ბატის სისულელეზე ლაპარაკობენ! მხოლოდ რამდენიმეს მოაგონდება თავისი მდგომარეობა, შეადარებს ბატის საქციელს და გულში კითხულობს:

ნუთუ ბატს უფრო ჰკვიანი იქნება ჩვენზე?

6. ლ.

გაროზვილი

(ნაწილი II).

მ ა რ ა ნ შ ი.

(ნაწილი დაუსრულებელ მოთხრობისა „გაროზვილი“)

— ეგ-კი არა და... წელს ძალიან გადავირჩათ, ნათლი, ნაბატონარის ვენახი სეტყვისაგან... სწორედ გეზად აუარა. მიმართა ცოტა ხნის შემდეგ ერთმა ნავეში მყოფთაგანმა ონოფრეს.

— აბა, ეგ-ლა მაკლდა, რომ სეტყვასაც დაეკრა... — უბასუხა ონოფრემ. — არა, რაღაც ნავსი ადგილია ის ადგილი... ყოველ წელიწადს რამე ფათერაკი უნდა დამართოს... შარშან იყო და მთელ ქვეყანაზედ ნაცარი წამლადაც არ მოიპოვებოდა და სწორედ იმას გაუჩნდა... წელს კინაღამ სეტყვამ ჩარეგვა... არა, გული მეუბნება, ავილო და თავზედ მივაგდო ჩემს ნაბატონარს... დე თითონ გააკეთოს...

— აბა, იმის მარჯვენას სწორედ მაგის უნარი არა სცხია?! — დაიძახა სიცილით მეორემ. — არ დაიჯეროთ, ხალხნო, არა მგონია, მთელ დუნიაზედ მაგისთანა უქნარი და წუწკი კიდევ იყოს ვინმე!... დაეხილება ისე უგზო-უკვლოდ სულელ კიკასავით... რაც რამ გააჩნდა, სულ მიყიდმოყიდა და ახლა გდია თქვენ ხელში შემყურავი... იმ დღე ადრიან დილით ზაქარას დუქნისაკენ ჩამოვიარე და იქვე ქვაზედ ვნახე გადაშლართული... თავისავე ნაღებინარში გორავობდა... თურმე ზაქარას დუქანში დამთვრალიყო... გარედ-კი გამოსულიყო, მაგრამ ჰაერზე თავბრუ დაჰხვეოდა და წაქცეულიყო... იაკა რუსიც არ იკადრებს მაგისთანა საქმეს...

— ეგრე იცის ხოლმე და ოტკამ... მაშინვე მუხლსა სჭრის... დაილოცოს ვაზის წვენი... სვი რამდენიც გინდა, მე ვიცი, თავს დაგიმძიმებს და ფეხს ავირევს?!... აბა! შენც არ მომიკვდე... ღვინო ქვეყნის სინარულია... — ამ სიტყვების დასამტკიცებლად მთქმელმა ტუჩებზედ საღვინე მოიკიდა. იმის მადიან სმას მისივე ყანყრატო საამურ ბანს ეუბნებოდა და თანაც ყიყვი მოძრაობაში იყო — ხან ზევით ამოჯდებოდა, ხანაც კვლავ თავის ადგილას ჩავარდებოდა ხოლმე.

— როგორი ღვინო დაგიდგათ, ხოსრო? — ჰკითხა ონოფრემ მსმელს, როცა მან საღვინე

მოიხსნა და ხელის გულით გემრიელათ ტუჩები გადიწმინდა.

— ისეთია ნათლი, ისეთია რომა, უკაცრაო პასუხია, ვარდის სუნი უდის. — უპასუხა მან მოხუცს ალტაცებით.

— შენ, ეი, იმ დღეს რო ამბობდი—მიუბრუნდა ფიდო მსმელს— თითქო მოაგონდა რამეო, —ვისაც წმინდი გიორგის ჯვარი ჰკიდია, ხელს ვერავინ ახლებს, რაც უნდა დაამაგოსო.

— ჰო, და ასე გამიგია ტურიკანთ მიტრასაგან...

— ვერ მოგართვი აღილო დღეს ხბოს თავი... ამას წინად ისე მიგიბღერტყეს ის ჩვენი ნაბატონარი ტრაქნიკებმა, რომ ვერ გაარჩევდით, სად თავი ჰქონდა და სად ფეხები...

— მართლა! — დაიძახა ერთმა მენავეთაგანმა სტრაქნიკების გახსენებაზედ — თქვენ ილას ამ თვეში სალდასტობის ყავლი უნდა გაუთავდეს... როდისთვის ელით?..

ამ გულუბრყვილოდ წარმოთქმულმა სიტყვებმა, ცოტა არ იყოს, უსიამოვნობის ღრუბელი მოჰფინა მამაშვილთა გუნებას. სამივეს მსწრაფელ თვალწინ წარმოუდგა მიწაზედ გალართხული ილა, რუსულ როზგ ქვეშ გატარებული, ნამუს ახდილი და ამ გარემოებამ მათ სულიერ მოძრაობას ბოდმის საბურავი გადააუარა. არც ერთ მათგანს ხმა არ ამოუღია. ონოფრე ღართან ჩაკუნტულიყო და ერთ ადგილას, საცა ყურძნის წვენი ჟონავდა, შერეულ ტალახსა სცხებდა. ამ სიტყვების გაგონებაზედ მოხუცმა უფრო ძირს დახარა თავი, თითქოს უხილავმა ხელმა კისერში ჩაჰკრაო. ნავთან მდგარი საბაც აირია და უაზროდ, პარზედ მწარე ღიმილ მომდგარმა, ყურძნის ხელით აქეთ-იქით გაფანტვა დაუწყო. ფიდოს-კი ამ დროს ფეხების ბანვა გაეთავებინა და ნავში ჩახტოვას აპირებდა. სიტყვები ილიკოს შესახებ ტყვიასავით მოხვდა... ერთ ხანს ისიც გაუყურდა უცბად ჩამოვარდნილ სიჩუმეს, მაგრამ გონს მოვიდა, აბრუ არ გაიტეხა, თითქოს აქ არაფერი მომხდარაო, და ნავში გადახტომით რიხიანად დაიძახა;

— აბა, თქვენი ქირიშე, ბიჭებო!... ფეხი მაგრა დაჰკათ, რომ ყურძნის სულ ჰყაპა-წყუბი გაჰქონდესო. — თანაც „ჰარალალო“ შემოსძახა. ბიჭებმა ბანი აადვენეს. ცოტა ხნის შემდეგ უხერხული მდგომარეობა იქ მყოფთა სრულიად გაიფანტა და მარანი სიმღერის გუგუნმა მოიცვა.

მზეს სხივები აეკრიბნა და დასავლეთისაკენ საკმაოდ გადახრილიყო, როცა ვენახიდან ეზოში შემოვიდნენ და მარანს მიუახლოვდნენ მართა, პე-

ლო და თებრო. მათ თან მოჰყვა ექვსიოდე გოგო, რომელთაც ხელში ყურძნით სავსე კალათები და აკიდოები ეჭირათ. გოგოებმა კალათები მიწაზედ დასდგეს, მართას დ პელოს გამოემშვიდობნენ შორიდან ხელის გაწვდენათ და გვერდზედ თავის დაკვრით და ალაყაფის კარებისაკენ გასწიეს.

— ერთი შეხედე, საბავ, ზამუკანთ საბედას, როგორ მიათამთამებს ი კურტუმს!... — უთხრა თვალის ჩაკვრით საბას ერთმა ნავში მყოფმა ბიჭთაგანმა, თანაც ღრეკით მხარზედ ხელი დაჰკრა — სანადლეო მოვიდეს, რომ სულ შენი გულითვინ არხვეს ი გოგო ღერწამივით საძაღლე ტანსა!... ოჰოჰო! ეგ-კი არ არი შიგ შუა ღობეში საკოცნელი!..

ბიჭებმა სიცილი ასტეხეს.
— არა, შენ ფეიქრიანთ კეკეს უყურე და!.. — დაიძახა მეორემ — თებროს ელაპარაკება და თვალლებს-კი მელასავით აქეთ აცეცებს... ვაჰი, მაგის ქმრის ბრალი!.. სულ სანთელივით მოჰდევნთავს!..

ამასთანავე საპატარძლოთ მოწიფულ გოგოების დანახვაზედ და თანაც ღვინისაგან საღერდელ აშლილმა ბიჭებმა ვერ მოითმინეს, უწმაწური რამ არ გაეყოლებინთ ქალებსათვის გზაში. სწორედ ამიტომაც ერთმა მათგანმა დაიწყო:

„პატარა გიო ნატრობდა...“
— აი, გაგიწყრეთ ჩემი სალოცავები, თუ ეგ წანკლიანი ენა დააყენოთ! — უთხრა მარანში შემოსულმა მართამ მომღერალ ბიჭებს — აბა, თუ გაჩუმდნენ ე მამაოხრიშვილები?!.. —

მართას კილოზედ ეტყობოდა, რომ არც თუ ძალიან ჯავრობდა და თუ ასეთის ტუქსვით მიმართა ბიჭებს, მხოლოდ იმიტომ, რომ უფრო არ წაქეზებულებიყვნენ და სრულიად არ გადაეშალათ თვალმარგალიტი სოფლურ უწმაწურ ლექსიკონისა. მაინც ბიჭები იმ დრომდე არ გაჩუმდნენ, ვიდრე გოგოები თვალს არ მიეფარნენ.

პელომ და თებრომ კალათები სახლის აივანზედ აზიდეს. საბა საქონელის მოსარეკად წავიდა. მართა და ონოფრე მარანში ფუსფუსებდნენ და მწურავებს ეხმარებოდნენ.

ბინდ ბუნდი მოტანებული იყო, რომ ყურძნის წურვა გათავდა. მუშები ნავიდან გადმოვიდნენ, ფეხები დაიბანეს და დაგვიანებულ სამხარს შეუდგნენ. მარანში ჰრამები აანთეს, ცეცხლი გააჩაღეს და თხის მწვადები ააშიშხინეს.

სამხარმა დიდხანს როდი გასტანა. ყველანი დაღლილები იყვნენ. ამას გარდა, ღვინის სმის სურვილიც არავისა ჰქონდა, რადგანაც მთელი დღე თითქმის პირიდან ხელადა მოუხსნელი მუშაობ-

დნენ. ქართველი-კი მხოლოდ მაშინ აგრძელებს ნადიმს, როცა ღვინო სწყურიათ. ესეც რომ არა ყოფილიყო, მასპინძლებსაც არ ეცალათ: ქვევრები უნდა გაეცხათ ქაქით და იქაურობა მიელაგ-მოელაგებინათ.

მუშები წავიდნენ. მართა, ფილო და ონოფრე, მარანი რომ მიალაგეს და ღვინო დააბინავეს, ეზოში გამოვიდნენ. ამ დროს კიბესთან ზანტად მთელმარე ძაღლი, რომელსაც უღელ გამობჟული თავი წინა ფეხებზედ დაედო, ღრენით ალაყაფის კარებისაკენ გაქანდა.

— ვილაცაა—სთქვა—ონოფრემ. ფილო! მიუბრუნდა იგი შეიღს—გაიხედე, ნახე ვინ არის...

ფილო მივიდა ალაყაფის კარებთან და, ის იყო პატარა კარის გაღებას აპირებდა. რომ ამ დროს კარი თვით გაიღო და მის ღირვზედ კაცი გამოჩნდა.

— ილაგ, შენაა!—მოისმა მთრთოლვარე ხმა ფილოსი.

— შეილო ილიკო!!.. — შეჰბლავლა მართამ და ბარბაცით კარებისაკენ გაქანდა.

ონოფრე ადგილიდან ვერ დაძრულიყო.

მართას კივილზედ პელო და თებრო აივანზედ გამოვიდნენ. პელოს ხელში ჭრაქი ეჭირა, რომელიც მაღლა აეწია, რომ სინათლეში გაერჩია, რა ხდებოდა ეზოში. ორივემ კარებისაკენ მიაქციეს სახე და დაინახეს, რომ კარებში ვილაც კაცი იდგა, რომელიც თითქოს ვერა ჰბედავდა ეზოში შემოსვლას.

ი. ელეფთერიძე.

მ ე ლ ო დ ი ა.

სიმებს ჩამოვკარ ხელი მთრთოლვარე ნადვლიან ჰანგით ავანზაურე;
 ირგვლივ მოვდევნი ხმა მგლოვიარე:
 და ცრემლთ-ნაკადი მდელოს ვაპკურე

ბულბულის სტვენა მესმის ჩხაველიად,
 ყვავილს შეეყურებ ნარ-ეკლიანსა
 და მზის სხივები ისარ-მახვილიად
 გულსა ჰხედებიან მწარ-ნადვლიანსა.

დამიქნა გული... მომიკვდა რწმენა...
 მიყუჩდა გრძობა... განქრა ღმილი,—
 არ მსურს სიცოცხლე მზამ-გესლიანი...
 მწყურის სიკვდილი, მხოლოდ სიკვდილი!..

ი. გრიშაშვილი.

ძინაური მიმოხილვა.

ამ თვის გასულს თფილისში დაიწყებს მოქმედებას ქალთა უმაღლესი კურსები. საზოგადოდ ქალების მდგომარეობა ამ ბოლო დროს ძირიანად შეიცვალა. ქალი თანდათან თავისუფლდება ოჯახურ კარჩაკეტილობისაგან, ის გამოდის საზოგადო ასპარეზზე და მამაკაცთან ერთად არსებობისათვის ბრძოლაში მონაწილე ხდება. ეს მოვლენა არაა გამოწვეული რაიმე ზერელის, ან ინდივიდუალური მისწრაფებით. მას ღრმა საზოგადოებრივი საფუძველი აქვს და რამდენადაც თანამედროვე საზოგადოებრივი განვითარება გაღრმავდება, იმდენად ეს მოვლენაც გაღლიერდება. ცხადია საზოგადოებრივ ბრძოლაში ჩაბმას შესაფერი მომზადებაც უნდა. და აი ქალებიც საოცარი სიმხნევით ეწაფებიან ცოდნას. ჩვენდა სამწუხაროდ, ქალთა სასწავლებლები ისე მოწყვეტილი არიან სამშობლო ნიადაგს, რომ ძალიან ხშირად გიმნაზიაში კურს დამთავრებულ ქართველ ქალს უბრალო შოკითხვის წერილიც არ შეუძლია დასწეროს თავის სამშობლო ენაზე. საზოგადოდ ის სრულიად მოწყვეტილია სამშობლო ნიადაგს და მის სუსტს გულში სამშობლო სადმი სიმპათიას ტყუილად დაუწყებთ ძებნას. ძნელი გასათვალისწინებელია ის სამწუხარო შედეგი, რომელიც ასეთ სისტემას თან მოსდევს. ხშირად უკვე ცხოვრებაში გამოსული გრძნობს თავის ნაკლს და სრულს მ აღუზადებლობას საზოგადო საქმეში. მაგრამ თვითველ ადამიანისთვის ნაკლის გასწორება მეტად სამძიმოა. პირიქით ცოდნის წყურვილით გატაცებულთა ჯგუფები, საერთო მიზნით გამსჭვალულნი გაცილებით უფრო ადვილად სძლევენ ცხოვრების მიერ შექმნილ დაბრკოლებას. ამიტომაც ჩვენ დიდი სიხარულით ვეგებებით ქალთა კურსების დაარსებას და იმედიც გვაქვს, რომ ჩვენი ქალები სწავლასაც შეიძენენ და მასთან ერთად ეცდებიან ეს სწავლა თავის დაბეჩავებულ სამშობლოს საშველად მომართონ და გამოიყენონ.

ამ ბოლო დროს წ.-კითხვის საზოგადოებამ შესძლო თავისი მოქმედების გაფართოება. არსდება ადგილობრივი განყოფილებანი, რომელნიც შესძლებენ აამუშაონ ადგილობრივი ძალები და ამ ნაირად სახალხო განათლების საქმე წინ წასწიონ. ერთს ძირითადს ჩვენ სიძაბუნეს შეადგენს განუვითარებლობა, ეს საერთო სენია. ვისაც სკოლა არ გაუფლია, ის ხომ ისე ვერანათ რჩება, ვისაც უსწავლია, ისიც სკოლის კედლებს რომ შორდება, შემ-

ასეთი შთაბეჭდილება გამოვიტანე 12 სექტემბერს „ლალატის“ აღსრულებიდან ჩვენ ახალ სცენის-მოყვარეთა მიერ. ყველას ნიჭი ეტყობოდა, შრომა, მეცადინეობა, გულწრფელობა, მაგრამ ენა კი არც ერთს არ უვარგოდა. მშვენიერი იყო ზეინაბი, ტემპერამენტის მქონე, ენერგიული, სადაც ენერგიის გამოჩენა იყო საჭირო, ნაზი, სადაც სინაზე იყო საჭირო, დიდებული სადაც ამ თვისების გამოჩენა სჭირდებოდა, მაგრამ მისს ხმასა და კილოს დიდი გაუმჯობესება და გაწრთვება უნდა. საუცხოვო იყო ხოლმე ოთარ-ბეგი, როცა როლში შევიდოდა და ფრთას გაშლიდა, როცა ამდღებულის ხმა, გამოწვეული ძლიერ სულიერ დედვისაგან, ჰფარავს ენისა და გამოთქმის ნაკლსა, მაგრამ როცა სიღინჯე იყო საჭირო, როცა თვითოეული ინტონაციით, განზედ გადასროლილი სიტყვით, გადაკვრით უნდა გამოეხატა ხოლმე მთელი თავისი გულის ნადები, ღრმა განზრახვანი, მთელი აზრი, — მაშინ მის მშვენიერ მიმიკას, სახითა და სხეულით ამ გრძნობათა და განზრახვათა გამოხატვას ხელს უშლიდა იმერული, შორაპნული კილო. მაშინ ხმაზედაც იცნობდი ნაცნობი, თვალ-დახუქულციკი, ვინც იყო ოთარ-ბეგი, და მისი სცენის გარეშე ვინაობა იმ წამსვე გაგიბრუნდა თავში!

ნიჭი, მიმიკა, მიხვრა-მოხვრა და სიღინჯესული-ვიმანის თვისება იყო, მაგრამ მასაც თავისებური ქართული კილო ჰქონდა, მის მიერვე შექმნილი, რომელიც ძლიერ ეხამუშებოდა ყურსა.

არას ვიტყვით სხვებზედ.

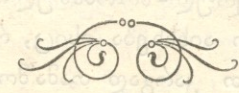
ხოლო ეს სამი მსახიობი პართლაც დაჯილდოვებულია ბუნებისაგან. ქართულ სცენაზედ შეიძლება არასოდეს არ აღესრულებინოსთ „ლალატი“ ასე მწყობრად და სასიამოვნოდ. ზეინაბი კი პირველია სხვა ზეინაბთა შორის. მაგრამ ქართული, ქართული კოკლობს, და სანამ ქართულს არ ჩაუდგამთ სულსა და გულში ჩვენ მსახიობს, სანამ ბუნებრივის წესიც არ გადმოხეთქამენ გრძნობანი მათ ბაგეთაგან ქართულად, მანამ ჩვენ სასცენო ხელოვნებას ხელოვნება არ ეწოდება.

ამისათვის საჭიროა არა მარტო უცხო დრამატიული კურსები. ეს დრამატიული კურსები საჭიროა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მარტო ხელოვნების გასაუმჯობესებლად, სხვათა საუნჯის გასაცნობად წავლენ ჩვენი არტისტები. საჭიროა ჩვენი ქართული სკოლა, აქ, თბილისში, სადაც ნამდვილი კულტი უნდა აღჩნდეს ქართულის მეტყველებისა. მხოლოდ სკოლის განმვლელისათვის აქვს აზრი უცხო დრამატიულ კურსებზედ წასვლას, უამისოდ

კი უცხო ენაზედ ნასწავლი მსახიობი ქართულ სცენაზე მოწამეა და ხანდახან ჯალათიცა. ეს ასეა და ასე იქნება მუდამ, სანამ მთელი საზოგადოება არ მიიღებს მონაწილეობას ჩვენი თეატრის საქმის ორგანიზაციაში. მარტო შენობის აშენება არ არის საქმარისი. საჭიროა მუდმივი თანა თბილისში ქართულ დრამატიულ კურსების დასაარსებლად, სადაც საუკეთესო მსახიობნი, ქართულის მცოდნენი, და საუკეთესო მოყვარულნი ქართულ სასცენო ხელოვნებისა ხელმძღვანელობას გაუწევენ ახალგაზრდა მსახიობთ, ასწავლიან ენას, კილოს, გამოთქმას; ავრეთვე თავის თავად შემუშავდება ყოველივე ესე, პირველად კარგი მასწავლებლებიც რომ გვაკლდენ, თუ ახალგაზრდა მსახიობნი და ძველნიც თავს მოიყრიან და მუდამ ივარჯიშებენ ქართულს ლაპარაკში და გამოთქმაში.

ჩვენა გვყავს ერთი ასეთი ქართველი არტისტი სცენის მოყვარე, რომლისგანაც მხოლოდ და მხოლოდ გაიგონებს კაცი ქართულ ენასა. ეს ბ. ნ. ი. ზურაბიშვილია. საუბედუროდ მას ისეთი ანტურაჟი ჰყავს სახალხო თეატრში, რომ ცოდვას მისი ნიჭისა და ხელოვნების პატრონს ასეთი ანხანაგები ჰყავდეს, მაგრამ ყველა აღტაცებულია ხოლმე ყოველთვის მისი თამაშით, — მისი გულწრფელობითა, მშვენიერი ხმით, საუცხოვო ქართულითა და ძლიერ განვითარებულის მიმიკითა. შეიძლება მისი მშვენიერი ქართულის ცოდნა და ლაპარაკი ერთას მხრივ მითიც აიხსნებოდეს, რომ გალახოვის ქრისტომატიით არ მოუწამლავთ მისი სული და გული და არ დაუმახინჯებიათ მისი ნიჭი მეტყველებისა. მაგრამ დავანებოთ თავი აქ ამ ადამიანს. იგი სხვა მხრივაც არტისტია, განხორციელება ხელოვნებისა. ხელოვნება გარედან შემოტანილი ბარგი კი არ არის მის სულსა და გულში, იგი მისი შინაგანი კუთვნილებაა. იგი არტისტად არის დაბადებული, და ყოველ მხრივ არტისტად, — მწერლად, მოლაპარაკედ, მსახიობად, მუსიკოსად, მომღერლად!.. მხოლოდ ის გვაწუხებს რომ ის ცეცხლი, რომელიც მას გულში უღვივის, მხოლოდ ნაპერწკლებსა სწირავს ხოლმე ხელოვნებასა, და არა მთელს თავის აღსა და სიცხოველეს... თუ ჩვენ მსგავსი რამ გვექნა ზემოხსენებული დაწესებულებისა, იმედია ბ. ნ. ი. ზურაბიშვილიც დაგვეხმარება.

B.

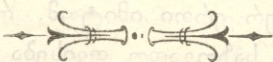

ს ი მ ლ ე რ ა .

ზეო, რას ბნელი მოგცავს,
 რას ზემა ნისლმა დაგფარა,
 უშენოდ მთვარე არ მთვარობს,
 მინდორში ვარდიც გამკვჩნარა...
 საჭრფოვ, ნუ გული გიცვლია,
 თორემ სიცოცხლე გამხმარა!...

რ. მჭედლიშვილი.

ქართულ სამართლის ისტორია.

პირველი ნაწილი (VIII—XII) ს.

თავი I.

ქართულ სამართლის წყაროები.

მაგრამ საბედნიეროდ ბექასა და აღბუღას კანონებში ბაგრატ კურაპალატის სასამართლო წიგნის მართო შესავალი-კი არ არის შერჩენილი, არამედ რამდენიმე სხვა მუხლიც. მე-100-ე მუხლი ხომ, სადაც ნათქვამია „ვინცა მოძღვარი იყოს, ანუ მეფეთა წინაშე ზრდელი და ნამყოფი კაცი იყოს, ან კარგი დიდვაჭარი, ან კარგი სოფლისა მამასახლისი იყოს, აგეთი კაცი იყოს, ის დასვი ბქედ: ქვეიანი იქნების და კარგად ეცოდინების ბქობა და უსამართლოს არას იტყვის“ო, რასაკვირველია შესავალის ვაგრძელებას წარმოადგენს. ამის გარდა 101, 102 და 103-ე მუხლიც უეჭველია ბაგრატ კურაპალატის სასამართლო წიგნიდან არის აღბუღას კანონებში შეტანილი. ყველა ამ მუხლებში მეფეა მოხსენებული და არა „პატრონი“ ათაბაგი: „თუ ეპისკოპოზმან მეფესა შესცოდოს, მეფისაგან ხელად შეპყრობა არ ეგების; ამად, რომე მისდა მუქათად სასჯელისა დამამტკიცებელი არის, შეხვეწა, შეკაზმა მართებს ეპისკოპოზსა მეფისა“ო (§ 101); 102 მუხლში ნათქვამია: „თუ მეფე ეპისკოპოზს გაუწყრეს, — გინდა უსამართლოდ, გინდა სამართლითა, — ხელთა შეპყრობა არცა მაშინ მოხდების, ამისთვის რომე მეორე მფე ეპისკოპოზი არას და ქრისტიანეთა სჯულისა დამამტკიცებელი და არცა მეფესა სჯულისა საქმე აქვ, აგრე შეიწყნარენ“ო; 103 მუხლი ამბობს: „თუ მოძღვარ-

მან, ანუ მდგდელ მან, ანუ მონაზონმან მეფესა, ანუ ეპისკოპოზსა შესცოდოს ანუ სჯულსა, ანუ ეკლესიასა შესცოდოს, ხელთა არავისგან შეიპყრობის: გაკითხვა უნდა და, რაც მიზეზი დასწამონ, მას მიზეზსა უნდა გამონახვა და გადახდევა“—ო. როგორც ბექას კანონებში, ისე საკუთრივ აღბუღას კანონებში ამ ზემოდ მოყვანილ 4 მუხლისა და კიდევ ერთ (§ 152) მუხლის გარდა არსად მეფე მოხსენებული არ არის, ყოველთვის პატრონ ათაბეგზეა ლაპარაკი; ბექაცა და აღბუღაც თავიანთ სასამართლო წიგნებს სამცხე-საათაბაგოსათვის აღგენდნენ და თავიანთ სამფლობელოში საქართველოს მეფისაგან იმდენად დამოუკიდებელნი იყვნენ, რომ მეფეს არც-კი იხსენიებდნენ: 99, 100, 101, 102 და 203-ე მუხლებში კი პირიქით მხოლოდ მეფეა მომქმედი და მთავარი პირი, ხოლო ათაბაგზე ერთი სიტყვაც არ არის ნათქვამი; განა ეპისკოპოზს ან მოძღვარს, ან მონაზონს ათაბაგისთვის-კი არ შეეძლოთ შეეცოდნათ და ათაბაგი კიდევ გასწყრომოდათ? ყველა ეს მუხლები რომ მათი დადგენილი ყოფილიყო, ნუ თუ „პატრონი“ (ათაბაგი) ერთხელაც მაინც დასახელებული არ იქნებოდა? რასაკვირველია იქნებოდა და თუ 101, 102 და 103 მუხლში ათაბაგზე ლაპარაკი არ არის იმიტომ, რომ ეს კანონები ისეთ სასამართლო წიგნიდან არის ამოღებული, რომელიც მთელ სამეფოსთვის არის საზოგადოდ შედგენილი და არა კერძოდ სამცხე-საათაბაგოსთვის, ათაბაგ ბექა და აღბუღას კანონებსავე.

შემდეგ ყურადღების ღირსია, რომ ამ სამსავე მუხლში ბექა და აღბუღას სხვა კანონებისავეთა მწყვერელ-საფარელზე კი არ არის ლაპარაკი, საზოგადოდ ეპისკოპოზებზეა ნათქვამი, ე. ი ამ მხრივაც საზოგადო ხასიათი აქვს და კერძოდ სამცხე-საათაბაგოს წიგნები არ ეყობა; დასასრულ არც ამ მუხლების შინაარსი ბექა-აღბუღას დროინდელ საზოგადოებრივ ვითარებას შეესაბამება: აქ ეპისკოპოზი და საზოგადოდ სამღვდელთა ბატონობა ბატონად არის გამოყვანილი, მათ წინააღმდეგ მეფე უძღურია, არაფერი არ შეუძლიან; ჩვენ ვიცით რომ დავით აღმაშენებელმა სამღვდელოებას ცოტა არ იყოს ფრთები შეაკვეცა და ბატონობას გადააჩვია; მე-XIII-ე საუკუნეში ხო, როცა მონღოლები საქართველოს დაეპატრონენ, სამღვდელოებას ძალა სრულებით მოაკლდა; ამას თითონვე ამტკიცებენ; მე-XIII-ე საუკუნის საეკლესიო კრება საქართველოს მეფესა და დიდებულებსა სწერდა: „აღარავისაგან გუაქუს პატვი, — არცა სჯულსა და არცა ეპისკოპოზთა, არცა მონაზონთა,

არცა ხუცესთა, არცა მღვდელთა, არცა მიპრონ-სა, არცა ქორეპოსკოპოზთა; ყველა ყველას უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით, ბასრობით ვჰყავთ“ (ქნკბი, II, 166); თუმცა შემდეგ სამღვდლოების საქმე გამოკეთდა, მაგრამ მაინც წინანდელ ბატონობამდე გედარ მიადწია. ცხადია, 101, 102, და 103 კანონი რომ ათაბაგ აღბუღას, ან იმ დროინდელ მეფის დაწერილი ყოფილიყო, სამღვდლოებს ასეთი გასაოცარი უპირატესობა არ ექმნებოდა. იმიტომ ეს სამივე მუხლი ისეთ ხანას უნდა ეკუთვნოდეს, როცა სამღვდლოება საქართველოში სრული ბატონი იყო და საერო მთავრობაზე მალა ეჭირა თავი, ესე იგი მე VIII—IX-ე საუკუნოებში. სწორედ ამ დროს იყვნენ მონაზონები ბატონად და მთავრის მიწვევის ბარათზე პასუხად შეეძლოთ შეეთვალათ, ბერს შენთან „არა ჰნებავს მოსვლა“—ო (ც^ა გგ^ლ ხ^ნძ^ა, გვ. კო-ლ); სწორედ ამ დროს შეეძლო მთავრისთვის ბერს ეთქვა: „შენ წარმავლთა ამათ ჟამთა მეფე ხარო“ და მე შენ-კი არა, მხოლოდ ქრისტე ღმერთს ვემორჩილები და იმის გარდა სხვას არავისო (ibid გვ. ლ.) სწორედ ამ დროს იყო ბერი-არქიმანდრიტი იმდენად ძლიერი, რომ სრულებით თავისუფლად მეფეს ართმევდა საყვარელს სატროფს (ibid.). ასეთ ხანას, რასაკვირველია, დაადგენდნენ: რაც უნდა შესცოდოს ეპისკოპოზმა, მოძღვარმა, მღვდელმა თუ მონაზონმა მეფესაო, მაინც ხელი არ ახლოთო, იმიტომ რომ „**მეორე მეფე ეპისკოპოზი არის** და ქრისტიანეთა სჯულის დამამტკიცებელი და **არცა მეფესა სჯულისა საქმე აქვს**“—ო; განა ეს უკანასკნელი აზრი იმავე წინადადების გამეორება არ არის, რომელიც გრიგოლ ხანძთელმა გვარამ მამფალს, საეკლესიო კრების საქმეებში ჩარევა მოიწადინა თუ არა, პირში მიახალა „**მორწმუნნი მეფენი**“ სამღვდლოებსთან ერთად „**შჯულის მოძღვრებას არ იკადრებდეს**“—ო და „**კანონსა შინა არავე ბრძანებულ არს ერისკაცისაჲ, ვითარცა... შჯულის მოძღვრებასა იკადრებდა**“ იმიტომ რომ ეს „**შჯულისა და მღვდელთ-მოძღვართა შეურაცხება არს**“—ო (ibid მზ). ერთი სიტყვით თვით ამ კანონების შინაარსი გვიჩვენებს, რომ ისინი მე-VIII—IX-ე საუკუნეს საზოგადოებრივ განწყობილების გამომხატველია და მე-99 და 100-ე მუხლის გაგრძელებას უნდა შეადგენდეს. 100 მუხლიც, რომელშიაც ნათქვამია: „**ვინცა ანუ დიდმან ანუ [მცირემან] აზნაურმან, ანუ სხვამ ვინმე მონაზონმა ანუ მღვდელი მძღვარებით ხელთა შეიპყრას რასაცა გვარისა იყოს მის სისხლსა ხუთი ათასი სხვა ემატოს და თუ გვარიანი იყოს, ანუ ხელის მქონებე-**

ლი მისსა სისხლსა ნახევარი ემატოს“—ო, უნდა ბაგრატიის სასამართლო წიგნს ეკუთვნოდეს იმიტომ, რომ ამ მუხლში სწორედ იმ პირთა სასჯელზეა ლაპარაკი, რომელნიც 103 მუხლს დაარღვევდნენ.

დანარჩენ კანონებს სამწუხაროდ ისეთი ცხადი ნიშანი არ ეტყობა, რომ პირდაპირ შეეძლოს მკვლევარს სთქვას, ბაგრატი კურაპალატის სასამართლო წიგნს ეკუთვნის ესა თუ ის კანონი, თუ აღბუღას? შესაძლებელია, რომ აგრედვე 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 167 bis, 168 და 169 მუხლიც ბაგრატიისავე სასამართლო წიგნიდან იყოს ამოღებული; ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ყველა ამ კანონებს ერთი საზოგადო თვისება აქვთ, რომელიც სხვა, არც ბექას, და არც აღბუღას დადებულ კანონებს არ მოეპოვებათ: თვითველ მუხლში სასჯელს უქვევლად კრულვაც ზედ მისდევს: „**კრულ და წყეულ შეჩვენებულ იყავნ**“ (§ 161, 164, 167) ან „**კრულ და წყეულ, შეჩვენებულ იყავნ დაუსაბამოსა ღუთისა პირითა**“ (§ 161, 163), „**კრულ და წყეულ შეჩვენებულ იყავნ და ცუდმცა არის ამაო მოსახსენებელი სიცოცხლე და სიკვდილი მისი**“ (§ 162), „**კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ [იყავნ] პირითა ღუთისათა და კანონსაცა ქვეშე იქნების წმიდათა მოციქულთათა**“ (§ 165), მე 167 bis მუხლი უმატებს მხოლოდ „**და წმიდათა კრებათასა**“—ო, „**კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ იყავნ კაცი იგი ცათა შინა და ქვეყანასა ზედა... და კანონსა ქვეშე იყოს**“ (§ 168) და დასასრულ § 169-ში „**კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ იყავნ და ცუდმცა არის მოსახსენებელი სული და ხორცი მისი ამას სოფელსა და მას საუკუნოსა დაუსაბამოსა ღუთისა მადლითა და კანონსა ქვეშე არს წმიდათა მოციქულთასა**“—ო. ერთი სიტყვით ყველა ამ კანონებს ზედ განსაკუთრებული ბეჭედი აზის და ბექასა და აღბუღას კანონებს არ მიაგვანან; დამნაშავეს წყევა-კრულვა და მოციქულთა და წმიდათა კრებათა კანონების ქვეშე დაყენება განსაკუთრებულ საეკლესიო ელფერს აძლევს მათ, თითქოს სამღვდლოების კრების დადგენილება იყოს და არა სამართლის ძეგლი. კანონების ამ გვარი საეკლესიო ხასიათი და ელფერი სრულებით შეეფერება მე-VIII—IX-ე საუკ. როცა სამღვდლოება ბატონობდა და ჩინებულად შეესაბამება ბაგრატი კურაპალატის სასამართლო წიგნს, იმიტომ რომ იმ კრებაში, რომელმაც ეს კანონების წიგნი შეადგინა **ეპისკოპოზები** ბლომად იღებდნენ მონაწილეობას: აკი მოსამართლედ ამოსარჩევ პირთა შორის იქ პირველ ადგილას „**მოძღვარია**“ დასახელებული და მოძღვარს შემდეგ „**მეფეთა წინაშე**

ზრდილი და ნამყოფი კაცი“ მისდევს, მაშასადამე აქაც სამღვდლოებას მეფეზე მეტი უპირატესობა აქვს. რაც უნდა იყოს ისედაც ცხადია, რომ § 161—169 შეუძლებელია ან ბექას, ან ალბუ-ლას ეკუთვნოდნენ; ცხადია იმიტომ, რომ ეს მუხ-ლები დანარჩენ კანონებს ან ეწინააღმდეგება, ან არა და გამეორებაა, მხოლოდ წყევლა-კრულვა აქვს მიმატებული; § 161-ში მაგალითად ნათქვამია: **„რომელმანც, ვინცგინდა ღიღამან ანუ მცირემან კაცმან ღალატით ძმა მოჰკლას, ანუ ღალატით სხვა კაცი, კრულ და წყეულ, შეჩვენებულ იყავნ** დაუსაბამოსა ღუთისაპირითა და ვითარ[ისა] ცა გვარისა იყოს კაცი იგი **ორ-კეცი სისხლი დაუურვოს და ვინცა უშველოს და შეიწყნაროს კრულ და წყეულ შეჩვენებულ იყავნ“-ო.** ხოლო § 117 სწერია: **„თუ კაცი კაცმან ღალატით მოჰკლას თორმეტი ათასი სისხლსა ემატოს“-ო;** ამ გვარად გამოდის, რომ ერთისადა იმავე დანაშაულობისათვის ორი სხვადა სხვანაირი სასჯელი ყოფილა დაწესებული: 1) ორკეცი სისხლის დაურვება და შეჩვენება არამც თუ მკვლელს, არამედ ყველას ვინც-კი მას ხელს გაუმართავს (§ 161), და 2) ერთი სისხლისა და ზედმეტად მხოლოდ 12000 თეთრი (§ 117), არც კრულვა შეჩვენება მკვლელს არც რასაკვირველია მის გულშემატკივარს, ერთი სიტყვით გაცილებით უფრო ნაკლები სასჯელია დაწესებული; ცხადია, რომ შეუძლებელია ეს ორი (161 და 117) მუხლი ერთსა და იმავე კანონმდებელს ეკუთვნოდნენ, ამ ორ მუხლის გარდა მესამე კანონიც არის, რომელიც მკვლევლობას ეხება, იგი ბექას ეკუთვნის და მე-22-ე მუხლად ითვლება: **„თუ ძმამან ძმა მოჰკლას, ერთსახლი და გაუყოფელი იყოს და თუ გაყოფილი იყოს, სწორი და გინა ახლოს მეყვისი ორკეცი სისხლი დაუურვოს რაც გვარისა იყოს,—ამად რომე საღუთოდ ბრალია და საკანონო არის ასკეცი და აგრევე ამა სოფელს ძლივლა ინახვის კაცოვან, აილოს ვანცა გავლენიანი იყოს, ქედთა გარეთ ყოფა და გარდახვეწა პატრონისა და ლაშქართავან, გადახდევასა არავისგან მოხსენება უნდა: ებისკოპოზმა მისი წესი იცის, რაც მართებს მან უყოს“-ო;** თუმცა ეს მუხლი 161 მუხლზე უფრო ახლოა, მაგრამ მაინც არსებითი განსხვავება ეტყობა: იქ ორკეც სისხლს რომ გადახდევინებდნენ მკვლელს, მას შემდეგ შეჩვენებდნენ და ვითარცა შეჩვენებულს ვერავინ მიეკარებოდა, არავის არ უნდა ეშველნა მისთვის თუნდ რომ გაქირვებული ყოფილიყო, იმიტომ რომ ვინც-კი მას მიიღებდა ისიც წყეულ-შეჩვენებული გახდებოდა მაშინ;

ერთი სიტყვით, თუ თავის ქვეყანაში დარჩებოდა მკვლელი, შიმშილით ამოერთმეოდა სული, თუ არა და საშუალოდ უნდა გადაკარგულიყო და იქნებ ამით სიკვდილს გადაჩენოდა. მე-22-ე მუხლში-კი ორკეც სისხლის დაურვებისა და მამულის ჩამოთმევის და გადახვეწის მისჯის შემდგომ ეპისკოპოსი **„რაცა მართებდა“** მას დაუნიშნავდა: საეკლესიო სასჯელს ცოდვის მოსანანიებლად; ამ შემთხვევაში მკვლელს მაინც სიცოცხლის იმედი უნდა ჰქონოდა, მხოლოდ საზოგადოებას ჰშორდებოდა. ერთი სიტყვით ჩვენამდის სამ სხვადა-სხვა დროინდელ კანონს მოუღწევია: ერთი (§ 161) ბაგრატ კურაპალატის დროინდელი უნდა იყოს, მეორე (§ 22) ათაბაგ ბექას ეკუთვნის, მესამე (§ 117) კიდევ ალბულას.

შემდეგ 165-ე მუხლიცა და 135-ეც, რომელიც ალბულას ეკუთვნის,*) ცოლის ძალით მოტაცებას შეეხება და ერთსა და იმავე სასჯელსაც აწესებს ამ დანაშაულობისათვის, —სრული სისხლის დაურვებას; განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ მე-165-ე მუხლში ამას გარდა სწერია: **„კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ არნ პირითა ღუთისათა და კანონსამცა ქვეშე იქმნების წმიდათა მოციქულთასა“-ო;** რა ფიქრად მოსასვლელია, რომ 165-ე მუხლიც ალბულას დაეწერინებინოს, როცა მას ამავე ბოროტ-მოქმედების წინააღმდეგ 135-ე მუხლი ჰქონდა შედგენილი; მას რომ წყევა კრულვის ასეთი იმედი ჰქონოდა 135-ე მუხლსვე ზედვე მიაყოლებდა და ამის გულისათვის ახალს მუხლს არ დასწერდა.

167-ე მუხლი უფრო საინტერესოა; იქ ნათქვამია: **„რომელმანც კაცმან რავინდარა მოაპაროს და გამოჩნდეს —ორნივე თვალნი დაწვენენ და ანუ ხელ-ფეხი დაეჭრას, თუ საპატიუოსა ადგილსა არა მოეპაროს“-ო;** (შემდეგ უნდა ჩაემატოს 152 მუხლი, რომელიც ამავე საგანს ეხება:) ესეც იკლდეთ: **უმეფოსა და უდიდებულესის კაცისაგან თვალთა დაწვას არავინა ღირა, ისიც ასრე რომე ან დიდი სალარო, ან ეკლესია, ან ჯოჯი ან ღალატი ქნას;** (შემდეგ ისევ 167-ე მუხლს ვაგრძობთ) ვინ იყიდდეს [ნაპარევსა], ვითარცა დაფასონ ვგრე მიყიდონ და ნაპარევი დაუკლებლივ მისსა პატრონსა მისცეს, და **კრულ წყეულ და შეჩვენებულ იყავნ“-ო.** 62-ე მუხლში კი სწერია: **„ნაპარევისა პირველ ასრე გაჩენილა და ასრე**

*) არის აგრეთვე § 46 და 47, რომლებიც ბექას ეკუთვნის, იქ ცოლის წაგვრისათვის „სისხლი ორ ნაწილი“-ა დაწესებული.

იქნას აწცა, რომე, თუ ცხენი და რაგინდარა კაც-
 მან მოიპაროს, თუ ხელთავე აქედეს თავის ნა-
 პარევი იგი მისცეს და ერთიც ეზომი სხვა და თუ
 არა აქედეს აფიცოს საქონლის პატრონმან, რო-
 გორცა დაიფიცოს იგი მისცეს და ერთი ზომი
 სხვა“-ო. ცხადია, რომ შეუძლებელია 167-ე მუხ-
 ლიცა და 62-ეც ერთსა და იმავე კანონმდებელს
 დაეწერა; 62-ე მუხლი ბექას სამართლის წიგნს
 ეკუთვნის და ათაბაგის მოწმობით ნაპარევის ორ-
 კეცად გადახდევინება პირველ ასე გაჩენილათ.
 167-ე მუხლში კი იმავე დანაშაულობისათვის რომ
 „კაცმან რაგინდარა მოიპაროს“ „ორნივე თვალნი
 დაეწვენ“ სასჯელადაო, თუ საპატიყო აღვილს
 მოეპაროს, ხოლო, „თუ საპატიყოსა აღვილსა არა
 მოეპაროს“ მაშინ სასჯელად მხოლოდ „ხელფეხი
 დაეკრას“-ო; 152 მუხლში ახსნილია, თუ რა ით-
 ვლებოდა საპატიყოდ: „ან დიდი სალარო, ან ეკ-
 ლესია, ან ჯოგი ან ლალატი“. რასაკვირველია
 167-ე მუხლი გაცილებით უფრო მკაცრია, ვიდრე
 ბექას კანონი, ამასთანავე არც ამ მრისხანე სასჯელ-
 სა კმარობს და ზედმეტად წყველა-კრულვას უწე-
 სებს მპარავსა. უეჭველია 167-ე მუხლი 62-ე მუხ-
 ლზე უფრო ძელია; თამარ მეფის მემატთანეს
 თხზულებიდანა სჩანს, რომ თვალთა დაწვა და
 ხელფეხის მოკრა განსაკუთრებით თამარ მეფის წი-
 ნადა სცოდნიათ და საქართველოს დიდებულს
 გვირგვინოსანს ამოუკვეთნია ამ გვარი მკაცრი
 სასჯელები (ქცა. 472); ამისთანა მდგომარეობას
 გვიხატავს ბექას 62-ე მუხლი, სადაც ნათქვამია
 „პირველ ასე გაჩენილა“-ო,—ცხადია იმის წინად,
 თორემ ეხლა ჩვენ კარგად ვიცით, რომ თამარ მე-
 ფემდე სხვანაირი სასჯელი ყოფილა. 152-ე მუხ-
 ლში აღნიშნულია, რომ თვალთა დაწვა მხოლოდ
 საპატიყო აღვილას მოპარვისათვის შეიძლებოდა
 მიესაჯათ, მაგრამ სასჯელის აღსრულება „უმეფო-
 სა და უდიდებულესის კაცისაგან არავინა ღირსა“-ო
 და თამარ მეფის ისტორიკოსიც ამტკიცებს, რომ
 ასეთ სასჯელებისათვის მეფის თანხმობა იყო საჭი-
 როო (ქცა. 472) და მემატთანეს სიტყვით სწო-
 რედ ამ თავის უფლებით უსარგებლნია სახელო-
 ვანს თამარს და სასჯელს არ ამტკიცებდა თურმე
 (ibid); წინად როგორც სჩანს მეფეები ასე ლმო-
 ბიერად არ უცქერიდნენ მპარავებს. ერთი სიტყვით
 167-ე და 152-ე მუხლი ათაბაგ ბექა და აღბულას
 წინადროინდელ სასამართლოს წიგნს ეკუთვნის და
 ვგონებ იმავ ბაგრატ კურაპალატის დროისა უნდა
 იყოს.

ამგვარ მოსაზრების გამო 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167—152, 167 bis, 168, 169
 მუხლები ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგ-
 ნის ნაწყეტად მიმაჩნია და მასთანავე 99, 100,
 101, 102, 103 და 104 მუხლების გაგრძელებად
 უნდა ჩაითვალოს.

ი. ჯავახიშვილი.

(შემდეგი იქნება.)

რედაქტორ-გამომცემელი პ. სურგულაძე.

გ ა ნ ს ხ ა ლ მ ბ ა ნ ი

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 X გამოვიდა და იუიდასა საქართველას X
 X ვეელა წიგნის მადაზიებში X
 X ახლად შედგენილი X
 X **გ ა ნ ს ხ ა ლ მ ბ ა ნ ი** X
 X მ. გაჩეჩილაძის-მიერ. X
 X წიგნი ჩართულია ბევრი ისეთი X
 X სტენები, ლექსები, სახუმარო და X
 X საოხუნჯო კუბლეტები რომელიც X
 X ჯერეთ არსად არ დაბეჭდილა. წი- X
 X გნი მოთავსებულია აგრეთვე სამი X
 X პიესა, : „ადგოკატონ“ ვ. გუნიასი X
 X „ტანი სოვეტნიკის სიზმარი“ პო- X
 X ტაპენკოსი, „უბედური დღე“ ვ. X
 X ბალანჩივაძისა. წიგნი 502 გვ. ჩართუ- X
 X ლია 60 მეტი სურათი, ჩვენი მწერლე- X
 X ბისა და საზოგადო მოღვაწეებისა. წი- X
 X გნი მშვენიერი ყლით ღირს 1 მ. 35 კ. X
 X უყლოთ 1 მ. ფოსტით ვინც გამოი- X
 X წერს მას გასაზღვანი ფული არ გა- X
 X დახდება. X
 X ადრე ი: Тифлись Типография Т-во X
 X „Сорапань“ М. Гачечиладзе X
 X გამოცემა ამხ. „სორაპანისა“ X
 X XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX